

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. V св. 1-2

БЕОГРАД 1953

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>Свеш. Георгијевић</i> : Лингвистика у књижевности	1
2. <i>Св. Николић</i> : О грађењу сложених скраћеница у нашем савременом књижевном језику	9
3. <i>М. Стевановић</i> : Род и облици промене сложених скраћеница	18
4. <i>Св. Предић</i> : О грађењу и транскрибовању неких речи латинског порекла	27
5. <i>М. Павловић</i> : Значења и варијанте значења придева <i>ваздушаст</i>	35
6. <i>В. М. Мићовић</i> : О изразима <i>мачи гребештаци</i> и <i>гребешко гвожђе</i> у народним песмама	45
7. <i>Г. Шкриванић</i> : Прилози за разјашњење извесних назива оружја у народним умотворинама	52
8. <i>Милка Ивић</i> : Енклитички облик личне заменице као знак модалности	61
9. <i>М. С. Лалевић</i> : Обрада промене значења речи	65
10. Језичке поуке	75

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Рибна

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

ЕНКЛИТИЧКИ ОБЛИК ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ КАО ЗНАК МОДАЛНОСТИ

Има врло разноврсних и многобројних психолошко-емо-
тивних момената који могу да обоје у модалном смислу ис-
каз говорног лица. Ма колико била развијена, у морфоло-
шком погледу, система глаголских начина некога језика, она
не може бити толико савршена да обухвати све могуће
нијансе расположења лица учесника у говору.

Српскохрватски је, у поређењу са језицима који имају
развијенију систему глаголских начина, у овом погледу из-
разито сиромашан језик. У школама учимо да сем импера-
тива и потенцијала у нашем стандардном књижевном језику
немамо других посебних начинских облика. За обележавање
начина служимо се, међутим, транспозицијом времена (*биће
да је тако, умрех од жеђи* и сл.) или уплетањем какве мо-
далне речи у реченично ткиво (*он је, истина, добар, али . . . ,
то је, можда, тачно* и сл.). Честа је довољно значење самог
глагола главне реченице (напр.: *желим да дођеш, сумњам да
ће доћи*) или увођење свезе иначе карактеристичне за мо-
далне ситуације (напр. *да дођеш сутра, да ниси ни писнуо*)
па да присуство модалности буде сасвим очигледно.

У списак ових различитих средстава помоћу којих се у
српскохрватском језику, исказује модалност треба, по моме
мишљењу, увести и употребу дативних облика личне заме-
нице.

Облици личне заменице јављају се, напр., у безличним
реченицама типа: *није ми се, спава ми се, пева ми се*. Ове су
реченице модалног карактера. Довољно је, да бисмо се уве-
рили, извршити идентификацију њиховог значења (*није ми*

се = ја бих био; *спава ми се* = ја бих спавао, *пева ми се* = ја бих певао). Преобраћање нормалне конструкције са субјектом у безличну конструкцију с дативом и има за циљ да се, значењем намене које датив обележава, потенцира чињеница да субјекат уноси своје лично расположење у исказ.

Датив је, у нашем језику бар, најподеснији падеж за одређивање психолошких односа. Отуда је сасвим разумљиво што се језик баш њиме служи да надокнади релативно сиромаштво глаголске системе у облицима за обележавање модалних прелива.

Пошто су емотивни моменти које у датим приликама треба обележити својствени *лицима учесницима у говору*, то је логично, ако их већ обележавамо падежним обликом, да их обележавамо падежним обликом *личне заменице* — претставника лица у говорном организму. Треба нагласити да употреба личне заменице за обележавање психолошких нијанси има уопште широку примену у различитим језицима, што је начелно и утврђено у науци (треба се, рецимо, сетити улоге личне заменице дативног облика у обележавању категорије тзв. „абундантног рефлексива“ — напр. тип: *да си идемо* који се јавља у нашим источним дијалектима),

Познато је у науци да се етичким дативом (исп.: *нешто си ми убледео*) открива позитивно расположење говорног лица у тренутку формирања дате реченице (исп. у нашим најновијим граматикама за средње школе — код М. Стевановића¹): „С посесивним дативом је сродан тзв. *датив интересовања* (етички датив), којим се изражава као нека изузетна наклоност и интересовање за појам с именом у томе облику; напр. *Где си, мени*, од Задра Тодоре! — *Спавај, чедо, својој нани . . .*“ и код Брабеца-Храста-Живковића²): „Датив првог и другог лица енклитичког облика личне заменице употребљавамо да изразимо неку душевну близину према

¹ Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд 1951, стр. 400.

² Ivān Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb 1952, str. 203.

ономе, с ким говоримо. То је етички датив“. Реченица са етичким дативом: *Нешто си ми убледео* протумачена изражавала би ово: ја са учешћем, пријатељски, срдачно, констатујем да си убледео. Ако је модус: став говорног лица, тј. преливање реченице нечим од психолошких доживљавања говорног лица — онда су овакве реченице с етичким дативом модалне реченице.

Модус у ужом смислу, онако како се обично узима, подразумева увек нарушавање нормалног односа између самог субјекта и предиката, тј., другим речима, модални прелив који се уноси у реченицу даје нов елеменат значења самој вези субјекат-предикат. Напр. речју *вероватно* у реченици: *Он је, вероватно, дошао* уноси се елеменат несигурности у саму везу субјекта *он* и предиката *дошао је*.

При употреби етичког датива имамо, међутим, друкчију ситуацију. Уношењем емотивног прелива од стране говорног лица у исказ реченице не мења се ништа у самом односу субјекта и предиката. Напр. у реченици *Он ми је убледео* уношењем или изостављањем овога *ми* не мења се ништа у самој чињеници да је он убледео, тј. однос субјекта и предиката остаје непомућен. Па ипак, ако се модус схвати у ширем смислу као категорија у којој је битан став говорног лица без обзира на то да ли се тим ставом нарушава нормалан однос између субјекта и предиката, или се само целом исказу даје посебан прелив, онда је употреба дативног облика личне заменице заиста и овде знак извесне модалности. У сваком случају битно је то да се уплетањем етичког датива у реченично ткиво уноси у сам исказ једна посебна нијанса. Ово нарочито истичем баш зато што се та чињеница иначе превиђа. У граматици Брабеца-Храста-Живковића има, напр., овакво тврђење: „значење реченица се без тих (етичких) датива не би битно промијенило, јер ти дативи не казују коме је нешто намијењено“¹⁾, са којим се ја само делимично слажем. Исказ реченице коме је одузет емотивни прелив изостављањем етичког датива губи од своје специфичности не,

¹⁾ о. с. 204.

додуше, онолико колико би губио да је у питању модус у ужем смислу, али ипак довољно да промена буде уочљива. Разуме се — кад је у питању само песнички манир, а не стварна потреба за обележавањем емотивног момента, као, рецимо, понекад у нашим народним песмама, онда се изостављањем етичког датива исказ реченице заиста не мења. Али у живом говору употреба датива енклитичког облика личне заменице има свој посебни, одређени смисао.

У истој граматици има иначе једна сасвим тачна опаска која недвосмислено указује на то да се приликом употребе етичког датива заиста ради о уношењу емотивног прелива од стране говорног лица; исп.: „У разговору с човеком, који нам није близак, те (етичке) дативе не бисмо употребили“. Међутим, ова је констатација остала без закључка — није указано на то у каквом односу стоји овакво уношење става говорног лица са самом модалном категоријом.

Дативни облик личне заменице, дакле, у различитим ситуацијама може да послужи као средство којим се обележава психолошки прелив — став говорног лица. Моја је намера и била овде да истакнем ту чињеницу сматрајући да би било само корисно за наставу у школама кад би се, у вези с проучавањем модалне категорије у нашем језику, обратила мало већа пажња на могућност употребе личне заменице у случајевима кад је прави модус, модус у ужем смислу у питању (напр. *спава ми се*) као и у случајевима кад је у питању само емотивни прелив, тј. модус у ширем смислу (напр. *шта ми радиш*).

Милка Ивић